

הלכות תשובה פרק ז (תורגם אוטומטית)

Hebrew

תורגם אוטומטית

סיכום השיעור

סיכום השיעור — הלכות תשובה פרק ז'

הקדמה כללית לפרק

פרקים א'–ד' עסקו בעיקר הלכות תשובה — וידוי, מעשה התשובה, מה מעכב תשובה, בינוני/צדיק וכו'. **פרקים ה'–ו'** עסקו ביסוד הבחירה החפשית — "הכל נתון לו", שאדם יש לו רשות על מעשיו.

חידוש בהבנת פרק ז': פרק ז' נכנס למבט עמוק ורחב יותר על התשובה — לא רק "עשה עבירה, אמור וידוי", אלא כל המהפכה של חיי האדם: מרשע לצדיק, מנעורים ועד מוות. קודם דיבר הרמב"ם על תשובה מראש השנה עד יום כיפור (המעשה הספציפי); עכשיו הוא מדבר על תשובה מיום כיפור עד ראש השנה — כלומר מה זה להיות עם תשובה, או יותר מכך — תשובה מבריאה עד לוויה, כל מסלול החיים.

הוערה שהפרק יכול להיראות כמו ליקוט של מאמרי חז"ל ושבח התשובה. אבל לרמב"ם "לא היה זמן ללקט סתם מאמרי חז"ל" — תמיד יש לו נרטיב. המבנה דומה להלכות דעות: תחילה העיקרים, אחר כך יסודות חשובים, מאמרי חז"ל, הלכות בתורה שבעל פה על תשובה, שאפשר לכסות רק אחרי שמבינים את העיקרים (כולל בחירה חפשית).

הלכה א' — "הואיל ורשות כל אדם נתונה לו, ישתדל אדם לעשות תשובה"

דברי הרמב"ם

"הואיל ורשות כל אדם נתונה לו כמו שביארנו, ישתדל אדם לעשות תשובה ולנער כפיו מחטאיו."

פשט

כיון שביארנו בפרקים ה'–ו' שלאדם יש רשות על מעשיו, אינו יכול לומר "אני כפוי" או "הקב"ה גרם לי לחטוא". לפיכך ישתדל לעשות תשובה.

חידושים והסברות

1. **הלשון "ישתדל"** — לא "יעשה" אלא "ישתדל", השתדלות. זה מדבר לאדם שחושב אולי הוא כבר כל כך שקוע בחטא שאינו יכול לצאת. הרמב"ם אומר: **נסה, עשה כמה פעולות, תראה שאתה יכול.** "עדיין לא נגמר".

2. **"לנער כפיו מחטאיו"** — הלשון מישעיהו / תהלים (כ"ו:1) "ארחץ בנקיון כפי". "כפיים" הוא בדרך כלל דימוי לגזל / חטאי ממון — הידיים מלוכלכות בחטאים. זה גם קשור ללשון בתפילת נעילה "נחטא לפניך כידינו". חילוק מרומז: **"לעשות תשובה"** יכול להיות בין אדם למקום, ו"לנער כפיו" הוא יותר בין אדם לחברו (מעשים בפועל).

הלכה א' (המשך) — "יראה אדם את עצמו כאילו נוטה למות... ולא יאמר כשאזקין אשוב"

דברי הרמב"ם

"לפיכך יראה אדם את עצמו כאילו נוטה למות, ושמא ימות בשעה זו ונמצא עומד בחטאו. לפיכך ישוב מחטאיו מיד, ולא יאמר כשאזקין אשוב, שמא ימות קודם שייזקין."

פשט

אדם יראה את עצמו כנוטה למוות, יעשה תשובה מיד ולא יחכה להזדקן.

חידושים והסברות

1. **שני "יראה את עצמו":** זהו שני "יראה את עצמו" — הראשון (פרק ג') הוא "יראה את עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי"; כאן "יראה את עצמו כאילו נוטה למות". שניהם כלים להניע לתשובה, אך מכיוונים שונים.

2. **המקור בחז"ל:** "אל תאמר לכשאפנה אשנה" (אבות ב:ד) ו"שוב יום אחד לפני מיתתך" (שבת קנ"ג).

3. **"הוא ששלמה אמר בחכמתו"** — הרמב"ם אומר "בחכמתו" כי שלמה אינו נביא לפי הרמב"ם, אלא חכם. הרמב"ם מנה את שלמה בין החכמים, לא בין הנביאים. מוצעים שלושה פירושים אפשריים ל"בחכמתו": (א) בספר חכמתו (קהלת); (ב) בחכמתו כחכם; (ג) בדרך חכמה — הוא לא אומר זאת בפירוש, אלא במשל יפה.

4. **"בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר" (קהלת ט:ח):** הרמב"ם מפרש "בגדיך לבנים" כרמז למידות נקיות — תמיד להיות מוכן, לא רק ערב שבת. מוצע גם ש"בגדיך לבנים" יכול לכוון לתכריכים — בגדים לבנים כמו שהולכים עם מת, כמו כיתל, ו"שמן" יכול להיות שמן המשחה במערכת חניטה — אדם תמיד יחשוב שהוא הולך למות. זה בדיוק לשון הגמרא בשבת (קנ"ג ע"א) שמביאה את אותו פסוק. העיקר: **"בכל עת"** — תמיד, לא רק כשמזדקנים.

5. **[דיגרסיה: ספרי שלמה במבנה הרמב"ם]:** הלכות דעות בנויות על פסוקים רבים מספר משלי (חכמת שלמה בנעוריו), והלכות תשובה בנויות על הרבה קהלת (חכמת שלמה בוקנתו). לפי שיטה במדרש, כששלמה הזדקן אמר את קהלת — "סיכומו" של החיים.

הלכה ג' — "אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה"

דברי הרמב"ם

"אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה כגון זנות וגזל וגניבה, כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך צריך לחפש בדעות הרעות שיש לו ולשוב מהם — מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה ומן התחרות ומן ההיתול ומרדיפת הממון ומרדיפת הכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא באלו. ואלו העבירות שאין בהן מעשה קשין מאלו שיש בהן מעשה, שבשעה שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש."

פשט

תשובה אינה רק מעבירות עם מעשה, אלא גם ממידות/דעות רעות. עבירות ללא מעשה קשות יותר להילחם בהן כי שוקעים בהן.

חידושים והסברות

1. **קשר לבחירה חפשית:** זו נפקא מינה חשובה מהיסוד של פרקים ה'–ו'. אדם יכול לחשוב: "רשות כל אדם נתונה לו" — כן, על מעשים יש לי בחירה (ללכת לזונה, לגנוב). אבל על דעות — "אני קנאי, אני מקנא, מה אעשה?" הרמב"ם עונה: **הרשות כוללת גם דעות** — הרי אמר במפורש "להטות דעתו", שהבחירה כוללת גם דעות.

2. **קנאה vs. תחרות:** "קנאה" היא קנאה; "תחרות" היא תחרות — התכלית/תוצאה שבאה מקנאה, אך לא בדיוק אותו דבר. הלשון "תחרות" מופיע גם אצל הרמב"ם כשהוא מתאר את העתיד "שאיין בו קנאה ותחרות" (כשבני אדם יהיו כמלאכי השרת).

3. **מקור הרשימה:** רשימת הרמב"ם היא ככל הנראה חיבורו שלו, לא ישירות מחז"ל. היא גם לא הולכת לפי סדר הלכות דעות. כעס וקנאה כן

5. **המשל עם האנס:** מי שיש לו תשובה נוראה להיות אנס ומתאפק — לא אומרים שהוא צדיק גדול על ההתאפקות. אבל מי שחזל לרצות — בוודאי מגיע לו קרדיט. זו לא אותה בעיה כמו בשמונה פרקים.

6. **"מקום שבעלי תשובה עומדין"** — מדרגה, לא מקום: הרמב"ם מביא את מאמר חז"ל "מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד בו". "מקום" פירושו מדרגה/מעלה, לא מקום פיזי — כמו בהלכות יסודי התורה פרק ב' ש"מקום" אצל מלאכים פירושו מדרגה.

הלכה ד' (המשך) — גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה

דברי הרמב"ם

"גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה, שנאמר 'שובה ישראל עד ה' אלקיך', ונאמר 'ולא שבתם עדי', ונאמר 'אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב' — כלומר אם תחזור בתשובה בי תדבק."

פשט

תשובה מקרבת את האדם חזרה אל הקב"ה. הפסוקים מראים ש"עד ה'" ו"אלי תשוב" פירושה שבעל התשובה מגיע עד הקב"ה עצמו ונדבק בו.

חידושים והסברות

- הרמב"ם לומד מהפסוק "ושבת עד ה' אלקיך" (דברים ל) שתשובה מביאה את האדם ממש עד הקב"ה — "עד" פירושו עד הקב"ה עצמו. זה היסוד של כל הפרק — תשובה אינה רק תיקון בדיעבד, אלא מהפכה שהופכת את כל היחס של האדם עם הקב"ה.

הלכה ד' (המשך) — השינוי הדרסטי של תשובה: "אמש... והיום"

דברי הרמב"ם

"אמש היה זה שנוי לפני המקום, משוקץ, מרוחק, ותועבה. והיום הוא אהוב ונחמד, קרוב וידיד."

פשט

לפני תשובה האדם היה שנוא, רחוק, מאוס. אחרי תשובה הוא אהוב, קרוב, ידיד.

חידושים והסברות

- השינוי דרסטי — מקצה אחד לקצה השני. זה יותר ממה שהיינו מצפים: האדם רק זו קצת, נראה שהוא עושה קצת יותר טוב — אבל תגובת הקב"ה היא היפוך מוחלט. זה גופא ה"נוי" (יופי) של תשובה — שהאדם באמת נעשה אדם טוב יותר, והקב"ה אוהב לעשות דברים טובים.

הלכה ד' (המשך) — בלשון שמרחיק בו מקרב

דברי הרמב"ם

"בכך אנו מוצאים שבלשון שהקב"ה מרחיק את החוטאים, בו הוא מקרב את השבים, בין יחיד בין רבים."

פשט

באותו לשון שהקב"ה מרחיק חוטאים, הוא מקרב בעלי תשובה.

חידושים והסברות

1. **פסוק מהושע:** "והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם" — באותו מקום שקראו להם "לא עמי", שם יקראו להם "בני אל חי". זה מראה שאותו לשון מתהפך.

2. **דוגמה מיהויכין (יכניה):** ביהויכין בתחילתו, כשהיה רע, כתוב "כתבו את האיש הזה ערירי" — לא יהיו לו ילדים. גם "אם יהיה כניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני כי משם אתקנך" — אעקור אותך. אבל אחר כך כשעשה תשובה בגלות, כתוב אצל נכדו זרובבל (בן שאלתיאל, בן יכניה): "אקחך זרובבל... ושמתיך כחותם" — הקב"ה עושה אותו לחותם, בדיוק הלשון ההפוך ממה שאמר בחטא. אותו מטבע לשון שהיה שלילי נעשה חיובי.

נמצאים, אבל רדיפת הממון אינה באותו סדר קודם.

4. **בין אדם לחברו vs. בין אדם לעצמו:** רוב הדברים ברשימה (כעס, קנאה, תחרות, היתול) הם ענייני בין אדם לחברו, אבל רדיפת הממון ורדיפת המאכלות הם יותר בין אדם לעצמו. רדיפת הממון מתפרש כ"שאיפה" — רדיפה אחרי כסף.

5. **"יעזוב רשע דרכו ואיש אוך מחשבותיו"** — **ראיה מפסוק:** הפסוק מובא כתמיכה. שני חלקי הפסוק — "דרכו" ו"מחשבותיו" — אינם מדברים על מעשים. "דרכו" פירושו הרגלים (הרגלים, מנהגים), לא סתם מעשים בודדים. הרמב"ם עצמו בהלכות דעות מביא את כל הדיבור של "דרכים". זה הפסוק העיקרי של תשובה שהרמב"ם מביא בפרק ב' — עזיבת החטא פירושה עזיבת "דרכיו", לא רק מעשיו.

6. **קושיית רש"י — "האם לרשע יש דרך?"**: רש"י שואל על הפסוק: לרשע יש "דרך"? לביצה/בוץ יש דרך? אבל הרמב"ם אומר כן — לרשע יש דרך, כלומר הרגל רע. מוערת שגם "דרך עניה בלב ים" יש לה משמעות בהקשר זה.

7. **תשובה על דעות — הדרך המעשית:** "דעות" — איזה סוג אדם הוא — אינו מעשה, אבל תשובה פירושה שהוא באמת יכול להשתנות. דרך התשובה על דעות היא כפי שהרמב"ם פירט בהלכות דעות: ללכת בדרך האמצע, ותחילה ללכת לקצה השני כדי להגיע לאמצע.

8. **קשר ליום כיפור:** הרמב"ם אומר על יום כיפור "שאין בו קנאה ותחרות" — בני אדם נעשים כמלאכי השרת. זה מתקשר לכך שתשובה על דעות (קנאה, תחרות) היא חלק מהמהפכה שהתשובה צריכה להביא.

הלכה ד' — מעלת בעל תשובה

דברי הרמב"ם

"אל ידמה בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים... אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם. ולא עוד אלא ששכרו הרבה, שהרי טעם טעם החטא ופירש ממנו וכבש את יצרו."

פשט

בעל תשובה לא יחשוב שהוא רחוק מהצדיקים. הוא אהוב לפני הבורא כמי שלא חטא מעולם. יתר על כן — שכרו רב יותר כי טעם את החטא ופירש ממנו וכבש את יצרו.

חידושים והסברות

1. **"אל ידמה" vs. "אל יאמר":** קודם אמר הרמב"ם "אל יאמר" (לא יאמר), כאן אומר "אל ידמה" — לא יחשוב, לא יהיה לו דמיון/תפיסה. "נחמד" מתפרש מלשון חמדה ("לא תחמוד") — הקב"ה חומד אותו, רוצה בו.

2. **סתירה להלכות דעות/שמונה פרקים — כובש את יצרו vs. מעולה:** בהלכות דעות ושמונה פרקים אומר הרמב"ם ש"מעולה" — מי שאין לו כלל תאוה לחטא — עדיף על "כובש את יצרו" שמתאפק. אבל כאן נראה שלבעל תשובה ש"כבש את יצרו" יש מעלה גדולה יותר מצדיק גמור.

3. **חילוק בין מעלה ושכר — נדחה:** מוצע שאולי יש חילוק בין "מעלה" (באיזו רמה הוא) ו"שכר" (שכר). אבל זה נדחה — הרמב"ם מונה במפורש גם מעלות וגם שכר.

4. **התירוץ העיקרי — בעל התשובה השתנה באמת:** כאן הרמב"ם לא מדבר על מי שיש לו עדיין יצר הרע פרוע ומתאפק. כאן הוא מדבר על מי שאתמול היה בעל דעות רעות, ועכשיו השתנה בפנימיות — אין לו עוד את הדעות הרעות. הוא לא "כובש את יצרו" עכשיו, הוא השתנה פנימית. זה שונה מהמקרה בשמונה פרקים שבו למישהו יש עדיין רצון רע ורק מתאפק. לבעל התשובה יש שתי מעלות: מגיע לו קרדיט על העצירה, ועכשיו הוא אדם שלם.

קודם ש"יורך אתכם בדרך" פירושו שהקב"ה שולח נביאים. נביאים מלבד משה לא יכולים לחדש מצוות — מה הם יכולים לעשות? רק לעורר לתשובה על מה שמשה רבינו כבר אמר.

3. "אין ישראל נגאלין אלא בתשובה" — מחלוקת תנאים: זו מחלוקת בגמרא (סנהדרין זז-צח) — היו תנאים שאמרו שגאולה יכולה לבוא בלי תשובה. הרמב"ם פוסק שצריך לעשות תשובה. אבל הוא גם אומר שהתורה הבטיחה שישראל יעשו תשובה — אז בסופו של דבר זה יקרה.

4. סתירה ל"רשות ביד אדם" — תירוץ: אם הקב"ה הבטיח שישראל יעשו תשובה, איך זה מתיישב עם בחירה חפשית? התירוץ: כמו שהרמב"ם אמר קודם אצל "ועבדום וענו אותם" — הסדר הוא שאי אפשר להישאר בגלות לנצח. אבל "כלל ישראל" הוא כלל — יכולים להיות יחידים שלא עושים תשובה. כל אחד ואחד שהולך לעשות תשובה, זה ברשותו ובבחירתו. לא כופים על אף אחד.

5. "אשר נתתי לפניך" — לשון בחירה: "אשר נתתי לפניך" מתפרש כ"שנתתי בידך" — כמו ב"ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה", כשזה נתון בידך לבחור. הרמב"ם אולי רוצה לומר שהסדר הוא: תחילה באה ברכה, אחר כך קללה, וזה מביא ל"והשבות אל לבבך" — תשובה.

6. הסדר בפרשת נצבים: תחילה באה ברכה, אחר כך "והשבות אל לבבך" — זה מביא לתשובה, אחר כך "ושבת עד ה' אלקיך" — האדם עושה תשובה, ואחר כך "ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך" — הקב"ה מקבל את התשובה ומביא את הגאולה. שיטת הרמב"ם ש"אין ישראל נגאלין אלא בתשובה" נובעת מהסדר בפרשת נצבים.

7. "ושבת עד ה' אלהיך": הרמב"ם לומד מהביטוי "עד ה' אלהיך" — שאדם מגיע עד הקב"ה. מאוחר יותר הוא יאמר "ושמעת בקולו" — "קול השם" הוא "נחל נובע מקור חכמה".

הלכה ו' — בעלי תשובה דרכם להיות שפלים וענווים

דברי הרמב"ם

"בעלי תשובה דרכם להיות שפלים וענווים ביותר."

פשט

בעלי תשובה נוהגים בשפלות וענווה.

חידושים והסברות

1. אם בעל התשובה כבר במדרגת צדיק גמור (כמו שהרמב"ם אמר קודם), למה הוא צריך להתנהג בשפלות? כי יש חילוק בין מדרגתו האמיתית (צדיק גמור) לבין איך הוא צריך להתנהג (שפלות וענווה). זו "דרך הממוצע" — בעל התשובה עצמו לא מתנהג עם "מטען גדול" (יומרות גדולות), אבל אחר צריך לתת לו "מטען גדול" (כבוד).

2. בעל התשובה שומע כשאחר אומר לו "אמש" (אתמול היית כך וכך), והוא לא נעלב — להיפך, הוא שמח. מהי השמחה? הוא נזכר היכן היה, ואיזה דרך ארוכה עבר, כמה קדוש הוא היום. זה מתאים ללשון "אמש" שהרמב"ם משתמש בו: קודם אומר הרמב"ם "אמש" — אתמול היה שנוא, היום אהוב. בעל התשובה עצמו חושב על ה"אמש" ושח"ה היום". אבל אחר שאומר "אמש" כדי לבייש — זה אסור.

3. זה מושווה ללשון בהלכות דעות — מי שנעלב ומי שאינו נעלב. בעל התשובה שומע את הבושות בשפלות, הוא לא נעלב, וזה עצמו דבר שמכפר על עוונות.

הלכה ו' (המשך) — איסור אונאת דברים לבעל תשובה

דברי הרמב"ם

"אם חרפו אותם הטפשים במעשיהם הראשונים ואמרו להם 'זכור מעשיך הקודמים'... אל ירגישו מהם אלא ישמעו וישמחו, וידעו שזו

הלכה ד' (המשך) — לפני תשובה מצוות אינן מתקבלות

דברי הרמב"ם

"אמש היה זה מובדל מה' אלקי ישראל, שנאמר 'עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם'. צועק ואינו נענה... ועושה מצות וטורפין אותן בפניו, שנאמר 'מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי'... 'עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר'."

פשט

לפני תשובה — האדם מנותק מהקב"ה, תפילתו אינה נענית, מצוותיו נזרקות לו בפנים.

חידושים והסברות

1. הפסוק "עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר" פירושו: קחו את עולותיכם, צרפו אותן לזבחיכם ואכלו — הקב"ה לא רוצה את קרבנותיכם בלי תשובה.

2. [דיגרסיה: הפטרת פרשת צו ושבת הגדול]: הפסוק "עולותיכם ספו על זבחיכם" הוא מההפטרה של פרשת צו, שכמעט אף פעם לא אומרים, כי פרשת צו חלה כמעט תמיד בשבת הגדול. אחת הסיבות שהחליפו היא כי ההפטרה של פרשת צו היא הפטרה חריפה נגד קרבנות — סותרת למה שקוראים בפרשה. במקום זה אומרים את הפטרת שבת הגדול: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם" — ההיפך: אחרי תשובה קרבנות חוזרים להיות מתוקים לקב"ה. ה"יום ה' הגדול" בהפטרה מתאים מאוד, כי "אין ישראל נגאלין אלא בתשובה" — מדברים כאן על תשובה, לפיכך "וערבה לה'", לפיכך יש "יום הגדול" של תשובה.

הלכה ד' (המשך) — אחרי תשובה הכל מתקבל

דברי הרמב"ם

"והיום הוא מזדבק בשכינה, שנאמר 'ואתם הדבקים בה' אלקיכם'... צועק ונענה מיד, שנאמר 'והיה טרם יקראו ואני אענה'... ועושה מצות ומקבלין אותן בנחת ובשמחה, שנאמר 'כי כבר רצה האלקים את מעשיך'... ונאמר 'וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות'."

פשט

אחרי תשובה — האדם דבוק בשכינה, תפילתו נענית מיד, מצוותיו מתקבלות בנחת ובשמחה.

הלכה ה' — תשובת הכלל וגאולה

דברי הרמב"ם

"כל הנביאים כולם צוו על התשובה, ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין." פסוק: "והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך, והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה, ושבת עד ה' אלהיך..."

פשט

כל הנביאים צוו על תשובה. ישראל נגאלים רק בתשובה, והתורה הבטיחה שכלל ישראל יעשה תשובה בסוף הגלות.

חידושים והסברות

1. מעבר מיחיד לכלל: עד עכשיו דובר על תשובת היחיד — אדם אחד

שעושה תשובה. עכשיו עובר הרמב"ם לתשובת הכלל — המדינה, כלל ישראל.

2. נביאים — תפקידם העיקרי: "כל הנביאים כולם צוו על התשובה" — אולי זו הנקודה העיקרית של כל הנבואות. זה מתאים למה שהרמב"ם אמר

2. **שלוש דרגות איסור:** הרמב"ם מחלק לשלוש דרגות: (1) לומר ישירות "זכור מעשיך הקודמים", (2) להזכיר את החטאים בפניו כדי לביישו, (3) אפילו רק לרמוז על ענייני דומים — כל שלושתן אסורות מן התורה תחת הלאו של אונאת דברים.

3. **חידוש בשם ר' צדוק הכהן מלובלין:** האיסור להזכיר לבעל תשובה את מעשיו הקודמים אינו רק משום שפוגעים בו — זה ממש לא אמת. הוא ממש לא אותו אדם יותר. הרמב"ם עצמו אמר "אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים" — תשובה פירושה שהוא נעשה אדם חדש. לכן, מי שמזכיר לו את מעשיו הקודמים, הוא שוטה וכסיל — הוא לא מבין מה תשובה אומרת, הוא לא מבין שבעל התשובה כבר אדם אחר לגמרי.

4. **קשר ליסוד של כל הפרק:** איסור אונאת דברים אצל בעל תשובה יש לו סיבה עמוקה יותר מסתם צער — זו הצהרה שקרית, כי דרך תשובה הוא ממש לא אותו אדם. זה מתקשר חזרה ליסוד של כל הפרק — שתשובה יוצרת שינוי מהותי באדם, וזה סיום יפה לפרק.

זכות להם, שכל זמן שמתביישים ממעשיהם הראשונים ונכלמים מהם — זכותם מרובה ומעלתם מתגדלת."

"וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה 'זכור מעשיך הקודמים', או להזכירם בפניו כדי לביישו, או להזכיר דברים ועניינים הדומים להם כדי להזכירו מה עשה — הכל אסור, והוא בכלל אונאת דברים שהזהירה עליו תורה."

פשט

כשאנשים טיפשים מבזים בעלי תשובה במעשיהם הקודמים, לא יעלבו מהם אלא ישמעו וישמחו, כי הבושה עצמה היא זכות שמגדילה את מעלתם. אבל מצדו של האחר — אסור גמור מן התורה תחת הלאו של אונאת דברים.

חידושים והסברות

1. **דינמיקה כפולה:** הרמב"ם מציב דינמיקה כפולה: מצד בעל התשובה — יקבל זאת בשמחה, כי בושה מחטאים קודמים היא כפרה. אבל מצד האחר — זה אסור גמור. הבושה העצמית של בעל התשובה היא זכות; אבל הביוש של האחר הוא עבירה דאורייתא.

תמלול מלא

הלכות תשובה פרק ז' — תשובה מבריא עד מוות

הקדמה: המבנה של הלכות תשובה

דובר 1:

רבתי, אנחנו הולכים ללמוד הלכות תשובה פרק ז'.

נראה לי כך, למדנו הלכות תשובה פרק א' עד ד', ממש הלכות תשובה, כל העניינים של תשובה. אחר כך ראינו פרק ה' ו-ו', הנושא היה "הכל נתון לו", נראה שעכשיו רוצה הרמב"ם להוציא מסקנות מסוימות שאינן בנויות ממש על היסוד של רשות או לא רשות, אלא זה בנוי על מבט רחב יותר או עמוק יותר על מה זה אדם, וממילא מה משמעות תשובה.

במילים אחרות, פרק א' היה בעיקר בנוי על כך שתשובה פירושה, הוא עשה עבירה, צריך להפסיק לעשות את העבירה. הוא לא עשה מצווה, צריך לעשות את המצווה. וראינו בפרק ג' ופרק ד' קצת יותר דברים מההרגלים, ממה שמעכב תשובה, מזה שצריך להיות מבינוני לצדיק, וכדומה. אבל העיקר של תשובה שאנחנו רגילים לחשוב, הרמב"ם עדיין לא באמת אמר.

מה העיקר של תשובה? העיקר של תשובה הוא, יש אדם שאתמול היה רשע או בינוני, אחר כך נעשה צדיק. יש חיים, חיים שלמים מאז שהוא תינוק עד שהוא מת, הוא מתחיל לא אדם טוב, ובסוף הוא נעשה צדיק. או שהוא חטא באמצע והוא חוזר להיות צדיק. סוג זה של סיפור של תשובה הרמב"ם עדיין לא הוציא, וזה הרבה יותר עמוק או רחב מסתם לומר, "עשה עבירה, אמור וידוי, עשה תשובה." זה משהו אחר שצריך לומר.

הייתי אולי אומר במילים אלה, שקודם דיבר הרמב"ם על תשובה שהיא מראש השנה עד יום כיפור. עכשיו הוא הולך לדבר על התשובה מיום כיפור עד ראש השנה. כלומר, כל השנה אחרי שעשה תשובה, מה משמעות לחיות עם תשובה? מה משמעות... הוא הולך לדבר על מידות שאדם צריך לעסוק בהן תשובה שלמה לעשות, ושיחזיק מעמד בתשובה.

אבל הייתי אומר בחזקה, תשובה מהבריאה עד הלווייה, יותר סוג כזה של נושא. נכון שזה מראש השנה עד יום כיפור, אבל זה אפילו יותר מזה. זה לא רק שנה אחת. זה תשובה מ, כמו שהוא הולך לומר, "לפני מותו", הוא הולך להיכנס לכל הדבר. זה תשובה שעושה את האדם מאז שהיה ילד ולא הבין, עד סוף ימיו. זה יותר סוג כזה של נושא של תשובה.

כל הפרק, אם אני יכול לתת הגדרה כזו, נראה קצת שהרמב"ם מביא סתם עניינים, מוסר, מאמרי חז"ל, שבח התשובה. אמרתי שכולם מסתובבים, כמעט כולם, מסתובבים סביב הנקודה של ההיפוך של תשובה, כן, ההתהפכות. שהיה רשע ונעשה צדיק.

אבל הייתי עדיין שם את זה בקטגוריה קצת יותר גדולה, כמו בהלכות דעות. קודם אמר הרמב"ם את עיקר עיקר הלכות דעות, ואחר כך כיסה כל העניינים, אני לא מתכוון לכלל, אבל הרבה הלכות חשובות שקשורות לדעות. גם כאן כיסה את העיקרים של תשובה, עצם מצוות תשובה, אחר כך מה שצריך לדעת כדי להבין תשובה, כמו הבחירה החפשית. וכאן הוא הולך לקחת עוד יסודות חשובים בתשובה, שהוא סובר שצריך לדעת, חז"ל חשובים, הלכות חשובות בדברי תורה שבעל פה בתשובה, שהוא שם כאן גם.

דובר 2:

אני לא מסכים למה שאתה אומר, כי לרמב"ם לא היה זמן ללקט סתם מאמרי חז"ל. נראה שהוא עושה את זה, אבל תמיד יש לו איזה נרטיב מאחורי זה. וגם בהלכות דעות, אני לא הבנתי את זה, אבל אני חושב שבכל אופן הוא גם התכוון למשהו.

דובר 1:

אני לא אומר שהוא לא מתכוון לכלום, בוודאי זה לא רק ליקוט, יש הרבה יותר מזה. אבל אני אומר, עצם המבנה דומה מאוד לשם, שאחרי שאתה מבין כבר את העיקר, הוא לא הולך לשים סתם ערימה ערימה של מאמרים. קודם תבין את העיקר ואחר כך הוא יכול ללכת לפרטים. הלכות, כמו בכל, כמו בהלכות שבת יש הרבה פרטים קטנים, יש גם בהלכות תשובה פרטים. חלק מהם הם הפרטים של מעלות התשובה. אבל זה פרטים שאחרי שאתה מבין את העיקרים אפשר לכסות אותם.

דובר 2:

כן, אבל אוקיי, כבר היתה לנו מחלוקת. אני חושב שהייתי צודק.

דובר 1:

לא, אני יודע כבר, העני לא ישאל. אבל בוא נגיד ככה, אבל למעשה, הרמב"ם כבר הוסיף יסוד שלם. עד עכשיו למדנו, עד פרק ד', סתם תשובה. לא ידענו שום פילוסופיה, שום יסודות של בחירה חפשית. עכשיו יודעים כבר בחירה חפשית, יש בוודאי דברים שאפשר עכשיו להבין טוב יותר אחרי זה. אני לא יודע מה, אבל משהו צריך להבין.

דובר 2:

אוקיי.

הלכה א': הואיל ורשות כל אדם נתונה לו — ישתדל אדם לעשות תשובה

דובר 1:

אז הרמב"ם ממשיך, הוא אשר דברנו.

דובר 2:

לא, יש לי שאלה, אולי צריך לעשות לנו איזה מערכת שכל אחד מהמאזינים לשיעור יוכל להצביע?

דובר 1:

לא, זה טוב ככה. אתה יודע איך אני אעשה סטאר? אתה יודע איך אני אשלח כסף למתנת חיים ופתחיה?

דובר 2:

לא, בכלל, על כל העולם כמונו. לשיעור, לשיעור.

דובר 1:

לא, לשנה הבאה, אחרי פרשת נצבים נדבר על השיעור הבא. אומר הרמב"ם, אוקיי, מה, זה הדבר כאן.

אוקיי, אומר הרמב"ם כך, **הואיל ורשות כל אדם נתונה לו**, כמו שהתבאר עכשיו בשני הפרקים האחרונים שאדם יש לו רשות על מעשיו שלו, ממילא אין לי שום תירוץ, אני לא יכול לומר אני מוכרח, הקב"ה עשה אותי שאחטא. נתתי לך כבר את המפתח בידך, עכשיו השתמש בו. **ישתדל אדם**, ישתדל אדם, יעשה פעולות, יתחזק **על דרך הטובה לעשות תשובה**. הוא ינסה. יכול להיות שזה קצת יותר קשה, כמו שאדם יכול לחשוב, אולי אני כבר כל כך שקוע בחטא שאני כבר לא יכול. אומר הוא, השתדל, תראה, נסה, עשה כמה פעולות, תראה שאתה יכול. ניסיון אפשר עוד, זה עדיין לא אבוד.

ישתדל אדם לעשות תשובה ולנער כפיו מחטאיו, לנער את ידיו מחטאים.

דובר 2:

כן, מה הלשון?

דובר 1:

הוא אומר את זה לשון של פסוק בישיעהו, לנער, לנער את הכפיים. "ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'". לרחוץ את הידיים מחטאים. אני חושב שהחטאים של הידיים בדרך כלל זה דימוי על גזל, על ענין של ממון. אני חושב שהכפיים בדרך כלל זה דימוי של גזל. איך אומרים שם בתפילת נעילה, "ארחץ בנקיון..."

דובר 2:

אה, אתה מתכוון לומר את "נחטא לפניך כידינו"?

דובר 1:

"נחטא לפניך כידינו", הידיים מלוכלכות בחטאים. אז לעשות תשובה יכול להיות כמו בן אדם למקום, אבל "לנער כפיו מחטאיו" זה כמו שהידיים יפסיקו לחטוא. אוקיי.

למה צריך לעשות תשובה עכשיו? — "לפני מותו"

דובר 2:

למה צריך תשובה כאן? זה לא כמו בנצבים.

דובר 1:

פעם אחת כשהרמב"ם גם מודה שאי אפשר כבר לעשות תשובה, זה עוד מה שמתים. רק, אבל זה מאוד חשוב, כי הרמב"ם אומר, בוא נבין, בסוף הוא עושה הבדל גדול במה שחיים, כי הרבה פעמים נתקעים. אבל למעשה, מה המטרה של כל הדבר? שימות כדי שיזכה לחיי העולם הבא. אומר ממילא הרמב"ם, כל עוד אתה עוד חי, אתה יכול עוד להיות אדם, אתה יכול עוד למות וללכת לעולם הבא. הוא גם יגיד, למשל, שאדם נמצא ככה, יהודי זקן.

מה אני אעשה עכשיו? אני אהיה עכשיו יהודי טוב. לא שאין עולם הבא, לא שאין, אבל זה העיקר הגדול. אומר הרמב"ם הלאה, אם כך צריך לדבר עם יהודים זקנים.

הלכה ב': יראה אדם את עצמו כאילו נוטה למות

דובר 1:

בא הסעיף הבא, אומר הרמב"ם, **"אורם יראה אדם את עצמו כאילו נוטה למות"**.

אם זה השני יראה את עצמו, יש יראה את עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי, ויש יראה את עצמו כאילו נוטה למות. **ושמא ימות בשעה זו**, אולי ימות עכשיו, בשעה שהוא בתשובה, והוא לא ימות בחטאו. ולכן, **"ישוב מחטאיו מיד, ולא יאמר כשאזקין אשוב"**, זה החז"ל, "אל תאמר לכשאפנה אשנה".

וחז"ל אומרים גם, "שוב יום אחד לפני מיתתך", **"שמא ימות קודם שיזקין"**, אולי ימות עוד לפני שיזדקן. גם יש שהרמב"ם פוסק את ההלכה שצריך לעשות תשובה עוד לפני שמגיע יום כיפור, כי אולי ימות.

"בכל עת יהיו בגדיך לבנים" — חכמת שלמה

דובר 1:

אומר הרמב"ם, **"הוא ששלמה אמר בחכמתו"**, זה מה ששלמה אומר בחכמתו הגדולה. שלמה לא אומר בנבואה, אחרים אומרים שהיה נביא, אחרים רואים אותו כאחד מהנביאים, אבל שלמה לא מהנביאים. הרמב"ם מנה את שלמה בין החכמים. שלמה הוא החכם, שלמה בחכמתו אומר. אולי "בחכמתו" פירושו בספר חכמה שלו, לא חכמת שלמה. שלמה אומר בחכמתו, אולי פירושו זה שזו לשון חכמה יפה, כי הוא לא אומר את זה בברור, הוא אומר את זה במשל יפה, **"בכל עת יהיו בגדיך לבנים"**. אולי זה מה שהוא מתכוון, הוא אומר את זה בצורה חכמה.

הוא אומר, **"בכל עת יהיו בגדיך לבנים, ושמן על ראשך אל יחסר"**. איך מפרש את זה הרמב"ם? כלומר, "בגדיך לבנים" זה רמז כנראה על מידות נקיות, כלומר נקיות, דברים נכונים. לא רק שתהיה מוכן עם הבגדים היפים כשמגיע ערב שבת, זה תמיד יהיה נקי, כי יכול להיות שעכשיו תצטרך את הבגדים הנקיים. אני חושב אולי משהו אחר, כמו שאנחנו הולכים עם קיטל בפסח, שילכו עם בגדים לבנים, כמו שהולכים עם מת. וגם שמן המשחה במערכת חניטה, כן? כדי שאדם תמיד יחשוב שהוא הולך למות, הוא הולך כבר לבוש בתכריכים, הוא כבר לבוש בחולצה לבנה, אם ימות לא יהיה... זה בדיוק הלשון של הגמרא בשבת.

דובר 2:

כן. "אף שלמה בחכמתו אמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים".

דובר 1:

הגמרא כבר מביאה את הפסוק הזה גם.

אבל המילה היא "בכל עת", לא רק כש... בעתיד צריך אדם ללכת כבר, אבל אדם צריך תמיד, אולי הולכים אותו עכשיו לסעודה.

דובר 2:

שמים שמים. אה, זה הפסוק פ... לא יחסר, תמיד יהיה עודף "יהיו בגדיך לבנים", אדם תמיד יהיה מוכן, אדם לא יחכה ל...
דובר 1:

דרך אגב, הלכות דעות היו בנויות על הרבה שלמה מספר משלי, הלכות תשובה גם בנויות על הרבה קהלת, משהו כבר למדנו בקהלת, בסוף שם כתוב ככה, שכששלמה היה זקן הוא אמר קהלת, כן? הוא אמר את המסקנה שלו, כן? זו שיטה אחת במדרש אולי.

הלכה ג': אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה

דובר 1:

אוקיי, אומר הרמב"ם... עכשיו נראה שזה רמב"ם מאוד חשוב, מאוד חשוב. אני חושב שכל הלכות תשובה באמת הגיעו להלכה הזו. כלומר כי כמו קודם, קודם למדנו מעבירות שיש בהן מעשה, מלא עשות עבירות, עכשיו הולכים ללמוד הרמב"ם, כן?

אומר הרמב"ם: **"אל תאמר"**, לא תאמר, **"שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה"**, שתשובה היא בעיקר רק... יכול גם להיות, אמרת קודם שאדם יש לו רשות על מעשיו, "רשות כל אדם נתונה לו", אדם אומר כן,

מעשה הן עוד יותר קשות, לא קשות יותר, אלא קשים זה יותר קשה, צריך לעבוד יותר קשה לעשות תשובה. למה? "שבשעה שאדם נשקע באלו, קשה הוא לפרוש". על הדברים האלה אדם יכול לשקוע. מעשים זה, כשעושים את זה, עושים את זה, וכשלא עושים את זה, לא עושים את זה. אבל דברים שקשורים למחשבה או למידות, נעשים שקועים בזה, וזה מאוד קשה להיפרד.

ורציתי לומר שזה כתוב בפסוק, "יעזוב רשע דרכו", אדם יעזוב את דרכיו, לא פירושו סתם מעשים, "ואיש און מחשבותיו".

דרכו זה לא רק דרכו, דרכו זה הרגלים. הרמב"ם בהלכות דעות מביא את כל הדיבור על דרכים. "ואיש און מחשבותיו", אבל העיקר הוא מתכוון למחשבותיו.

דובר 2: שניהם, שניהם.

דובר 1: שניהם לא מדברים על מעשים, אף אחד מהם לא מדבר על מעשים. שניהם, זה הפסוק העיקרי של תשובה שהרמב"ם מביא בפרק ב', כל הלשונות ששם לומדים את כללי התשובה מעזיבת החטא, כתוב "דרכו", לא רק את מעשיו, אלא הוא יעזוב את דרכיו.

שאלת רש"י — האם לרשע יש דרך?

דובר 1: למה רש"י היה צריך לשאול את השאלה? רש"י שאל את השאלה, הפסוק, לרשע יש איזו דרך? רשע הוא אומר, לביצה יש דרך? אבל הרמב"ם אומר שלרשע יש דרך, יש לו הרגל רע. "דרך בלב ים, דרך עניה בלב ים" יש איזה ספינה, כן.

אוקיי, זה טוב מאוד. כאן רואים שבמילים לכאורה דעות, שדעות זה לא מעשה, דעות זה איזה סוג אדם הוא, אבל תשובה פירושה שהוא יכול באמת כן, הוא הולך לחזור לדרכים טובות וכדומה. ואיך לעשות תשובה הוא פירט בהלכות דעות, ללכת בדרך האמצע, וללכת לקצה השני כדי להגיע לדרך האמצע.

הלכה ד — מעלת בעל תשובה

דברי הרמב"ם — בעל תשובה אהוב ונחמד

תרגום לעברית

דובר 1: אומר הרמב"ם הלאה, "אל ידמה בעל תשובה", שבעל תשובה לא יחשוב. קודם אמר "אל יאמר", שלא יאמר אפילו, "שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים". שלא יחשוב, שלא יחשוד, שלא יהיה לו דמיון, חלילה, הקב"ה חלילה עליו.

דובר 2: נחמד פירושו, כן, מלשון חמדה, "לא תחמוד".

דובר 1: הוא כאילו לא חטא מעולם, הוא כמו נולד מחדש, הוא כמו מי שמעולם לא חטא, כמו צדיק גמור. הקב"ה אוהב אותו כל כך שהוא רוצה שלעולם לא יחטא, זה מה שהוא רוצה לומר.

דובר 2: כן, כך הוא אומר.

דובר 1: לקב"ה אין שום טינה עליו.

ולא עוד, אלא ששכרו הרבה. שכרו אף גדול יותר, גדול מאוד.

דובר 2: אף יותר!

דובר 1: אני אומר לך את הדבר בבירור, אני כבר אומר. "הרבה" זה גדול. שהרי טעם טעם החטא, הרי הוא כבר כן טעם את טעם החטא, ופירש ממנו, הוא נפרד ממנו, וכבש את יצרו, הוא כבש את יצרו הרע. זה גדול יותר מבעל התשובה מהצדקות שלעולם לא היתה לו. צריך לחשוב על המעולה והמושל בנפשו.

דיון: סתירה עם הלכות דעות — כובש את יצרו לעומת מעולה

דובר 2: לא, הרמב"ם לא סובר כך. אבל יש חילוק בין מעלה ושכר. מעלה פירושה באיזו רמה הוא נמצא.

דובר 1: לא, הרמב"ם הולך לחשב בפירוש מעלות ושכר. לא, זה לא יכול להיות. לכאורה צריך או לומר שיש סתירה ברמב"ם, או שהרמב"ם

אני יודע, על מעשים. אני יכול לבחור ללכת לזונה, ללכת לגנוב, על זה יש לי ממש בחירה.

אבל דברים אחרים שזה יותר דעות, אני תקוע, אני מאוד מקנא, מה אני אעשה? אומר הרמב"ם: "כשם שצריך אדם לשוב מאלו", לא, כמו שאדם צריך לעשות תשובה מהדברים האלה, ממעשה שיש בו מעשה... כן, אבל הוא אמר בפירושו, הוא התכוון להטות דעתו, שהרשות פירושה על דעת. "כך צריך להפשי", צריך הוא להסתכל "בדעות הרעות שיש לו", במידות הרעות שיש לו, "ולשוב מהם", ולעשות תשובה מהדברים האלה, "מן הכעס", מכעס, "מן האיבה", משנאה על אנשים, "מן הקנאה", מקנאה, "מן התחרות", מתחרות.

דובר 2:

תכלית, נראה שזה לא בדיוק אותו דבר, אלא התכלית שבא מקנאה.

דובר 1:

וביום כיפור אומר הרמב"ם "שאינו בו קנאה ותחרות". איך? אנשים נעשים כמו מלאכי השרת. מה? כתוב ברמב"ם? זכרתי טוב? זכרתי סתם לשון כזו?

קנאה ותחרות — הבהרת מושגים

דובר 1: קנאה ותחרות, נראה שזה לא בדיוק אותו דבר.

דובר 2: מה זה תחרות?

דובר 1: זה בא מקנאה.

דובר 2: היתה לנו הלשון תחרות קודם?

דובר 1: אני לא יודע מה זה תחרות. בהלכות תשובה אומר הרמב"ם "שאינו בו קנאה ותחרות".

דובר 2: איך?

דובר 1: שאנשים נעשים כמו מלאכי השרת.

דובר 2: מה כתוב ברמב"ם?

דובר 1: זכרתי טוב, אבל לא זכרתי שיש את הלשון במגילה כתוב "סמך רעים". אוקיי, אני לא יודע בדיוק מה זה, תחרות. נניח תחרות פירושה להתחרות עם השני, בשפה של היום.

דובר 2: כן.

רשימת העבירות של הרמב"ם שאין בהן מעשה

דובר 1: "ומן ההיתול", פירושו ללעוג לאנשים, לעשות חזק וליצנות מאנשים. "ומרדיפת הממון", הרמב"ם אומר כאן את הרשימה שלו.

דובר 2: זה אולי חז"ל מסוים?

דובר 1: בוודאי הרשימה שלו, לא? אני לא יודע מאיפה הרשימה באה. זה לא לפי הסדר של הדעות שהוא אמר קודם בהלכות דעות. אולי קצת דומה, כעס וקנאה זה, אבל רדיפת הממון זה...

דובר 2: כן.

דובר 1: קנאה ותחרות זו לשון. אני לא יודע.

אוקיי, "והכבוד". למעשה רדיפת הממון והכבוד, כן. אה, לרדוף אחרי ממון וכבוד, טוב מאוד. "ומרדיפת המאכלות, וכיוצא באלו". לרדוף.

דובר 2: רדיפת המאכלות היא היחידה שלא...

דובר 1: כל אלה הם ממש דברים מאוד דומים בין אדם לחברו: לכעוס על אנשים, קנאה, תחרות, ללעוג לאנשים. רדיפת ממון זה לא בין אדם לחברו.

דובר 2: מה? רדיפת ממון?

דובר 1: כן. אחד רוצה אני תחרות, רבי, להילחם, להילחם על הכסף שלו, אבל כן. זה פירושו שאפתנות, כמו רדיפת הממון.

פסוק "יעזוב רשע דרכו" — ראייה לתשובה על דעות

דובר 1: אוקיי, "מן הכל צריך לחזור בתשובה". מכל הדברים האלה צריך אדם לעשות תשובה. אומר הרמב"ם הלאה, "ואלו העבירות, שהעבירות שאין בהן מעשה, קשין מאלו שיש בהן מעשה". העבירות שאין בהן

אמר, הרמב"ם אומר שלפני משיח יבוא צריך לעשות תשובה, ואנחנו עושים עכשיו תשובה כי אולי משיח יבוא. מה אחד אומר הולך הולך... זה סוף העולם, כמו שאדם עומד בסוף, ממילא שהוא יעשה תשובה מהר.

נביאים — תפקידם העיקרי

דובר 1: אומר הלאה, "כל הנביאים כולם צוו על התשובה". כל הנביאים ציוו על אנשים לעשות תשובה, ועוררו. אולי זו הנקודה של כל הנבואות? כמו שהוא אמר קודם ש"יורך אתכם בדרך" פירושו ששולח נביאים. ובכלל, נביאים חוץ ממשה לא יכולים להיות להם מצוות. מה יכול להיות? רק לעורר, רק לעשות תשובה על מה שמשה רבינו כבר אמר על המצוות.

"אין ישראל נגאלין אלא בתשובה" — מחלוקת תנאים

דובר 1: אומר הלאה, "ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה". ישראל נגאלים רק בתשובה. "וכבר הבטיחה תורה". מה פירוש הדברים? שהגאולה תבוא רק בזכות תשובה, או שהגאולה תבוא עם תשובה ביחד?

דובר 2: לא תהיה גאולה בלי תשובה.

דובר 1: יש מחלוקת בגמרא, מחלוקת תנאים. היו שאמרו שאולי יהיה בלי תשובה. הרמב"ם פוסק שצריך לעשות תשובה.

דיון: סתירה עם "רשות ביד אדם"

דובר 1: אבל הוא אומר, "וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין". הרי זו קשה השאלה מקודם של "רשות ביד אדם".

דובר 2: התשובה היא שזה כמו שהרמב"ם אמר על "ועבדום וענו אותם". יכול להיות שהרשות ביד אדם היא רק לפני הגאולה, ופעם אחת שהגאולה באה כבר תהיה אולי תשובה אחרת.

דובר 1: לא, לא, הייתי אומר פשוט, התירוץ צריך להיות כמו שהוא אמר קודם, שזה הסדר, הסדר הוא שאי אפשר להישאר ברע לנצח.

דובר 2: כן, אבל בסדר הוא גם אמר שלא כל אחד מחויב.

דובר 1: כאן הוא אומר על ישראל.

דובר 2: לא, לא, "ישראל" פירושו "כלל ישראל", "כלל ישראל" הוא כלל. יכולים להיות יחידים.

דובר 1: כל אחד שהולך לעשות תשובה, זה יהיה ברשותו ובבחירתו. לא הולכים לכפות על אף אחד לעשות תשובה.

פסוק "והיה כי יבואו עליך" — לשון של בחירה

דובר 1: "והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך". זה פירושו סתם מה שנתתי בידך.

דובר 2: כן, כמו "הברכה והקללה" שכתוב ב"ראה אנכי נתן לפניכם היום", כשזה נתון בידך.

דובר 1: הוא רוצה אולי לומר שיבוא כל הדבר, יהיה קודם ברכה, תהיה קללה, ואחר כך, "והשבות אל לבבך", זה יביא אותך לעשות תשובה, "בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה. ושבת עד ה' אלהיך", שתשוב עד ה', נכון?

דובר 2: כן, אני חושב שרבינו הולך ללמוד מהמדרגה ש"ה' אלקיך", שאדם מגיע עד ה', כן?

דובר 1: בסדר. אחר כך הוא יאמר "ושמעת בקולו", והוא יאמר "בקול ה'", "קול ה'" הוא "נחל נובע מקור חכמה".

אבל הנה, אני חושב שיבוא כל הדבר, יהיה קודם ברכה, יהיה כל הדבר, ואחר כך "והשבות אל לבבך", זה יביא אותך לעשות תשובה, "בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלקיך שמה".

"ושבת עד ה' אלקיך", תשוב עד ה', ו... כן, אני חושב שהרמב"ם הולך ללמוד מ"ושבת עד ה' אלקיך", שהאדם מגיע עד ה', כן.

אחר כך הוא יביא "ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך".

במקומות אחרים אומר שהכובש את יצרו אינו מעלה. או צריך לומר שיש איזו דרך שזה כן מעלה. אני חושב שזה מה שהוא רוצה ללכת בתירוץ הזה, אני רק לא יודע איך הוא הולך לומר זאת. אני חושב שזה בהכרח צריך להיות איזו מעלה.

דובר 2: לא שמעתי את השאלה.

דובר 1: בהלכות דעות וגם בשמונה פרקים אומר הרמב"ם שמי שהוא מעולה, מי שבכלל לא מחפש חטא, אין לו תאוה לחטא, הוא טוב יותר ממי שמתאפק מחטא. אבל כאן נראה אחרת. יש סתירה ברמב"ם.

תירוץ — בעל התשובה באמת השתנה

דובר 1: האמת היא שזה לא אחרת. בואו נבין בבירור. כאן הוא לא מדבר על התופעה שבה לאדם עדיין יש את היצר הרע הפרוע. האמת היא שאלו שתי חקירות אחרות. זו סברא דומה, הסברא של הפנים צרות של הגר"א דומה. אבל המציאות שהוא מדבר עליה שונה. כאן הוא מדבר על כך שמישהו אתמול היה בעל דעות רעות, עכשיו אין לו את הדעות הרעות, לא שעכשיו הוא כובש את יצרו. הוא חזר בו, גם מחרתיים לא. הוא השתנה בפנימיות. אבל המושל בנפשו שעליו הוא מדבר, לא, לא, בכלל לא. "הוא שב מן הכעס", הרי עכשיו הוא חוזר.

דובר 2: הוא גם לא רק היה מהשלושה הראשונים, הוא גם היה מהדיבור המתחיל, כמו שאמרת, הוא היה אדם רע.

דובר 1: הוא נעשה אדם טוב.

דובר 2: אבל האדם הטוב שנעשה אחרי שהיה אדם רע יש לו מעלה על מי שמתחילה היה אדם טוב.

דובר 1: זה כן חילוק.

דובר 2: אני לא יודע איך לחשוב, אני חושב שאולי כאן איפשרו אפשר להבין שעל זה לא נאמר הפרט עם הרמב"ם, כי כאן הפרט עם הרמב"ם הוא באמירה למשל שטוב ורע לו טוב יותר כי הרע יש לו רצון רע.

דובר 1: כמו שאתה אומר, מי שהוא רוצה להיות...

משל עם האנס — חילוק בין עדיין יש רצון רע לבין הפסיק לרצות

דובר 1: בואו נאמר דבר שכולנו סוברים שהוא רע, כן? מי שיש לו תשוקה איומה להיות אנס והוא מתאפק, אתה לא אומר שהוא צדיק גדול כי הוא מתאפק. אתה לא אומר שמגיע לו קרדיט על ההתאפקות שהוא לא עושה. אבל מי שלא רוצה להיות כזה רע, אבל אתה אומר, מי שהפסיק לרצות, בוודאי מגיע לו קרדיט על כך. מבין אתה? זו לא אותה בעיה.

יש לו שתי מעלות כביכול, מגיע לו קרדיט על העצירה, ועכשיו הוא אדם שלם. אבל למה בדיוק יש חילוק, צריך עדיין להבין. אבל זו עוד...

"מקום שבעלי תשובה עומדין" — מדרגה, לא מקום

דובר 1: אבל רבותינו חכמים, כך אמרו חכמים, "מקום שבעלי תשובה עומדין בו, אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד בו". מה פירוש "מקום"? פירושו המעלה, המדרגה שבה מעמידים אותם היא גבוהה יותר, המעלה שלהם לעתיד לבוא גדולה יותר מהמעלה, מהרמה של אלו שמעולם לא חטאו. "לפי שטעמו טעם החטא ופרשו ממנו וכבשו יצרם יותר מהם". כי הם טעמו את טעם החטא והם נפרדו ממנו, והם כבשו את יצרם הרע יותר מהם.

כך מובא בהלכות יסודי התורה פרק ב', יא, "מקום", כשנאמר שהמלאכים הם "זולת למעלה מזה", אומר, זה לא פירושו במקום, זה פירושו במדרגה. אומר כך כאן, "ומקום" הוא משל על המדרגה, המעלה.

הלכה — תשובת הכלל וגאולה

מעבר מיחיד לכלל

דובר 1: אז עכשיו הוא הולך ללמוד, החלק הבא מדבר על תשובת הכלל, נכון? עכשיו עד עכשיו דובר על אדם אחד שעושה תשובה. עכשיו הולכים לומר שגם הכלל, המדינה, כן, כלל ישראל, גם הולך לעשות תשובה בסוף, וזה דומה. אני חושב שאולי זה דומה מאוד לשיחה של אחד אתמול, שהוא

לשון שהשתמשו בה כשאמרו שלילי, אומרים עכשיו חיובי. מה שאמרו שהוא לא, עכשיו הוא כן. שאלתיאל היה בן של יכניה.

כמה מעולה מעלת התשובה

אומר הרמב"ם הלאה, **"כמה מעולה מעלת התשובה"**, כל כך גדולה מעלת התשובה. **"אמש היה זה שנוא לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה. והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד"**. אתמול האדם היה מובדל והיה רחוק מה' אלקי ישראל, **שנאמר "עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם"**. ומה קורה כשמובדלים מה' אלקי ישראל? **"צועק ואינו נענה"**, הוא לא נעזר, **שנאמר "גם כי תרבו תפלה אינני שומע"**. צעקה טובה רק כשהיא עם תשובה. **"ועושה מצות וטורפין אותן בפניו"**, הוא עושה מצוות וזורקים לו זאת בפנים, לא מקבלים זאת, לא מקבלים, **שנאמר "מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי"**. מי ביקש מכם שתדרכו על חצר בית המקדש? **"מי גם בכם ויסגור דלתים ולא תאירו מזבחי חנם, אין לי חפץ בכם אמר ה' צבאות ומנחה לא ארצה מידכם"**. כשישראל חוטאים, אומר ה', אני לא מקבל את הזבחים שלכם, אני לא מקבל את הקרבנות שלכם, שאתם מביאים על המזבח. **"עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר"**. זו ההפטרה של פרשת צו שכמעט אף פעם לא אומרים, כי זה פרשת שבת הגדול. **"עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר"**. אומר, קח את העולות שלך, תחבר אותן עם הזבחים שלך ותאכל. קח את התפילה שלך ולך הביתה, אני לא צריך את העולות שלך.

אבל **"והיום הוא מדובק בשכינה"**, עושים תשובה, הוא דבוק בה', **שנאמר "ואתם הדבקים בה' אלקיכם"**. וצועק ומיד נענה נגד החטאים. הוא צועק, כשישישו רוצה להיענות, **שנאמר "אז תקרא וה' יענה"**. עוד לפני שיש תשובה. מיד כשהוא קורא הוא נענה.

מה זו המצווה לקבל בנחת ובשמחה? צריך לקבל? האם ה'... או כן? צריך לקבל בנחת ובשמחה, **שנאמר "כפה רוצה אליהם משמעותיך לא יודיע על שמות אבותיכם"**. חפצים בהם, הפסוקים, הנביאים, דבר ה' חפץ בהם כבר, **שנאמר "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם"**, כמו שהיה פעם לפני שחטאו. כשחטאו היה **"מי ביקש זאת מידכם"**. אבל פעם אחת שעשו תשובה זה חוזר להיות מתוק לה'.

סטייה: הפטרת שבת הגדול

זו באמת ההפטרה של שבת הגדול, שהיא הפוכה מההפטרה של פרשת צו. אני חושב שיש ענין של איוו היסטוריה. באמת ההפטרה של "וערבה" אומרים רק כשיש פסח ערב שבת, אבל בסופו של דבר החליפו, אומרים זאת כמעט תמיד. אחת הסיבות היא כי לא רוצים לומר את ההפטרה של פרשת צו, כי פרשת צו היא הפטרה חריפה נגד הקרבנות שקוראים בתורה. אומרים, זה סותר להיפך. ובפרט שבת הגדול אומרים "וערבה לה' מנחת יהודה", כלומר, מה שהוא אמר קודם "אני לא רוצה את הקרבנות שלך", אני כן רוצה, הכל כן רוצה כשיש תשובה.

דובר 2: מה עושה את זה גדול או מה?

דובר 1: אה, זה מוציא "יום ה' הגדול". אה, "יום ה' הגדול", זה פירוש ההפטרה. כך מתחילים, מתחילים... ה"יום ה' הגדול" טוב מאוד, כי כתוב "אין ישראל נגאלין אלא בתשובה". מדברים כאן על תשובה. ממילא "וערבה לה'", וממילא יש "יום הגדול" של תשובה. אה, טוב. בסדר.

הלכה ה (המשך) – בעלי תשובה דרכם להיות שפלים וענווים

עכשיו אפשר ללמוד דבר חדש ומעניין. אוקיי, בואו נגיד ככה. כל הקטע ברמב"ם שהיינו צריכים לומר, שאחרי שעושים תשובה היהודי הוא כמו צדיק גמור, יצא שאפשר ללמוד... כי הוא עכשיו צדיק גמור, והוא השתנה ברגע כהרף עין. או מצד שני, הולכים ללמוד שני דברים מעניינים, שני דברים הפוכים. מצד אחד, בעל התשובה עצמו לא מתנהג עם מטען גדול. מצד שני, אחר צריך לתת לו כן מטען גדול. יש כאן דרך הממוצע. בואו נבאר את הרמב"ם. **בעלי תשובה דרכם להיות שפלים וענווים ביותר**, להיות ענו. כבר יכול היה להיות באמת שהם בדרגת בעלי תשובה, בדרגת צדיקים גמורים, אבל הם צריכים להתנהג אחרת. **אם חרפו אותם הטפשים**

ואחר כך, כשאתה הולך לעשות תשובה, הולך ה' לקבל את תשובתך, **"ושב ה' אלקיך את שבותך"**, ה' יחזיר אותך לארץ ישראל, ל... לגאולה, **"ורחמך"** – הוא יחזור לאהוב אותך, **"ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה"**, הוא יאסוף אותך מבין הגויים שבהם נמצאים היהודים.

אז כל קבוצת ההלכות הבאה היא כולה חיזוק על כך.

לא ממש על תשובה, אלא יותר מעלות שהוא מדגיש יותר את הנקודה שהוא אמר שכל ימות בעל תשובה שהוא פשוט בדיעבד.

לא, התשובה מחזירה אדם ונעשה לו... הוא מדבר כל הזמן על המהפכה, על ההיפוך שתשובה עושה באנשים.

כן, אה, כל כך גדול כוח התשובה.

"גדולה תשובה שמקרב את האדם לשכינה", זה מקרב את האדם לה', **"שנאמר 'שובה ישראל עד ה' אלקיך"**, שכשיהודי עושה תשובה, הוא **"עד ה' אלקיך"**, הוא חוזר עד ה'.

"ונאמר" – גם כתוב לשון דומה – **"ולא שבתם עדי"**, אתם לא עשיתם תשובה עד אלי.

כתוב שכשעושים תשובה חוזרים קרוב אל ה'.

דובר 2: "עדי" או "עדי"? איך הפסוק?

דובר 1: "ושבתם עדי", אלי, כן? אני חושב כך.

"ושבתם עדי", אתם תשובו עד אלי.

"ונאמר" – עוד פסוק – **"אם תשוב ישראל נאום ה', אלי תשוב"**, אם תשוב, **"אלי תשוב"**, כלומר, **"אם תחזור בתשובה, בי תדבק"**, תידבק בה'.

תשובה מקרבת את הרחוקים

תשובה מקרבת את הרחוקים. מה פירוש? אתמול, לפני שהאדם עשה תשובה, היה זה שנוי לפני המקום, שנוי לפני המקום, הוא היה שנוא, הוא היה בשנאה, הוא היה משוקץ, מרוחק, מתועב, אלו כל הלשונות שרואים ואומרים על אנשים, כן, שיקוצים, או היו אומרים רחוק מתועב. **היום הוא אהוב ונחמד וקרוב וידיד.**

זה מעניין, כי מן הסתם תשובה היא רק מטהר לדרך טובה, אבל השינוי איך ה' רואה זאת הוא דרסטי מאוד, מקצה אחד לקצה השני. מה ה' אוהב צדיק ומה הוא שונא רשע? זה מאוד פשוט, לא? אני אומר, האדם בסך הכל זו קצת, הוא רואה אותו עושה קצת יותר טוב, אבל זהו. ובאמת זה החידוש של תשובה, שהוא באמת נעשה אדם טוב יותר, יש לו את האהבה לעשות דברים טובים וכו'.

בכן אנו מוצאים שבלשון שהקב"ה מרחיק את החוטאים, בו הוא מקרב את השבים, בין יחיד בין רבים. שנאמר, והיה במקום אשר יאמר להם או ייאמר להם לא עמי אתם, אותו מקום שבו קראו להם לא עמי, הולכים להתחיל לקרוא להם בני אל חי. רואים שזה אותו דבר, אותו דבר שהיה בחטא הוא בתשובה הפוך.

דוגמה של יהויכין

כן. **ונאמר ביהויכין בראשיתו, כתוב על יהויכין בתחילתו, כשהיה רע, כתוב מה? כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו, מה היה העונש על יהויכין? שיהיה ערירי, לא יהיו לו ילדים.** ואחר כך כשעשה תשובה כתוב, ואחר כך כשעשה תשובה כתוב הלאה, שה' אפילו רצה להיות נחתם כשם שהתקנתם, אפילו הוא אמר שהוא יעקור אותם, **"כי אתם מבקשים נפשיכם"**. אבל בקיבוץ גלויות, אבל פעם אחת שהוא עשה תשובה כשהיה בגלות, **נאמר בזרובבל בנו, שהיה נכדו, "ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיך כחותם"**. נאמר **"אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני, כי משם אתקנך"**, לא אתן לך. אומר, לא, אני אעשה אותך לחותם. רואים אותה

דבר שמכפר על עוונות וכו'. אבל אם תשובה שצריך לעזור לבעל התשובה, שצריך לסייע לו כל הזמן, זה נותן נזק גדול. לא נכון.

איסור אונאת דברים לבעל תשובה

כי זה חטא גדול לומר לבעל תשובה, זכור את חטאיך הקודמים. או להזכירם בפניו, או להזכיר, אפילו לא לומר בגסות "זכור נא את אשר עשית", אלא להזכיר את החטאים בפניו כדי לביישו. או להזכיר דברים וענינים הדומים להם, אפילו רק להזכיר ברמז, לרמוז על חטאיו הקודמים, הכל אסור, הדבר הזה אסור מן התורה, בכלל אונאת דברים שהזכירה עליו תורה, זה בגדר אונאת דברים שהתורה הזהירה.

ולמדנו קודם, יש לאו של אונאת דברים, לצער יהודי במילים, שנאמר "ולא תונו איש את עמיתו".

יפה מאוד. אז זה יפה מאוד. זה ממש מראה איך מתבאר הפרק. אז כל הפרק הוא מדבר על זה, שבעל התשובה נעשה אחר. מצד שני, הוא לא צריך לחשוב, הוא צריך להחזיק עצמו בשפלות, וזה עוזר לו להיות... אבל כל אחד צריך לדעת שאסור לומר לו אפילו "זוכר את מעשיך הראשונים".

חידוש ר' צדוק — בעל התשובה הוא באמת אדם חדש

אני חושב שכאן, כמו שאני חושב ר' צדוק אומר כך, זה לא רק דבר שמציעים אותו, כי זה באמת לא אמת, הוא באמת לא אותו. הרמב"ם אמר "אני אחר ואיני אותו האיש".

אבל הטיפש, הכסיל, לא תופס, הוא לא יודע שתשובה פירושה שהוא נעשה אדם חדש, אז מיד הוא מזכיר לו. אין לעשות זאת. נפלא!

במעשיהם הראשונים, יש עוד איסור ל... הרמב"ם חישב קודם שזה איסור גדול. אה. אומר הרמב"ם, אבל אם יש טיפש שמבייש אותו במעשיו הראשונים. ברור שהוא טיפש, כי אתה עכשיו בעל תשובה ואומר לו, אתה פעם היית בעל עבירה, אתה עכשיו בעל עבירה על בעל העבירה. מי שמחזיק בעצמו לצדיק אומר לבעל התשובה לשעבר, אתה פעם היית בעל עבירה, כי הוא עצמו בעל עבירה. והוא הוא הכסיל. אומר להם, אמש הייתה עושה כך וכך, כך עשית אתמול, כי אמש הייתה אומר כך וכך, כי ברמב"ם אל ירגישו להם, בעל התשובה, כשעושים לו כך שם, בעל התשובה לא צריך להרגיש ממה שמתעסקים איתו. זה לא צריך להפריע לו. כך הורגלנו זה לשון דומה למה שראינו אצל ה... נו, איפה ראינו את אלה שונות? אצל הנושא של... בהלכות דעות. כן, אחד מרגיש, כמו שאחד מרגיש, מי שמרגיש הוא אחר. כן, אלא, שומעין, הוא שומע מה שאותו אומר בענוה, בשפלות ושמחים, והם שמחים. מה היא השמחה? לא יודע. מה הם שמחים. מה הם שמחים, כשהם עשו תשובה אולי.

דובר 2: אז, אתה מתכוון שמה שמציעים אותו באמירת אתמול, להיפך. הוא נזכר, איך הוא היה, ואיזה דרך ארוכה הוא עבר, כמה הוא קדוש היום.

דובר 1: אה, נכון. ויודעין, מסתדר מאוד יפה, האתמול. קודם אומר אתמול, הנה כן, והיום! אותו אומר אתמול, חושב על היום! היום הוא שלם לפני הקב"ה. אז דעות שזה זכות להם. אז דעות שזה, מובן מאליו. כל אחד מלמד עליהם זכות. שמקוצים מן הבושה ומעשים שעברו, ונכלמים מהם, יש זכות מרובה ומעלתם מתגדלת. כן. עוד... הבושה שיש לו, היא עצמה